

leri ve Arapça öğretmenliği yaptı (1957-1959). Öte yandan 1957'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde adli tıp dersinden sınava girerek denklik belgesi aldı ve avukatlık yaptı. 1959'da İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde öğretim görevine başladı. 1970 yılında meslektaş Ali Özek'le birlikte İslâmî İlimler Araştırma Vakfı'nın (İSAV) kuruluşunu gerçekleştirdi ve burada aktif hizmetlerde bulundu. 1982'de ciddi bir rahatsızlık geçirdi, bir yıl sonra yaş haddinden emekli oldu. Hayatının son yıllarında İslâm Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi'nde (IRCICA) "Balkanlar'da Türk-İslâm İzleri" projesi üzerinde uzman olarak çalışan Bekir Sadak 5 Temmuz 1993'te İstanbul'da vefat etti ve Silivrikapı Mezarlığı'nda babasının yanına defnedildi. Türkçe yanında Arapça, Arnavutça, Boşnakça, Makedonca ve Fransızca'ya da vâkıftı.

Bekir Sadak hocaları arasında özellikle Atâullah Kurtiş ile Fettah Efendi'den etkilenmiş, Meddah Medresesi'ndeki öğrenicilik döneminde Kahire'den gelen dergilerden tanıdığı Muhammed Abduh, M. Reşîd Rızâ ve Seyyid Kutub gibi Mısır ulemâsının görüşlerine önem vermiştir. Bosna ulemâsından özellikle Mehmet Hancı'nın fikirlerine hayrandı. Bir Osmanlı aydını olmanın gururunu taşıyan Bekir Sadak, Balkanlar'daki Türk-İslâm izlerinin silinmesine ve vatanında gurbet hayatı yaşamasına rağmen hiçbir zaman mağlûbiyet duygusuna kapılmamış, memleketinde kaybolup giden Osmanlı medeniyetinin mirasına karşı duyduğu hasreti daima dile getirmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Yugoslavya'dan Türkiye'ye başlatılan göçü tasvip etmemiştir.

On yedi yaşından itibaren şiir yazmaya başlayan Bekir Sadak şiirlerinde daha çok dinî, vatanî ve içtimâî konuları işlemiştir. Hocası Fettah Efendi ve arkadaşı Kemal Aruçi ile birlikte Balkanlar'da Osmanlı Türkçesi ile yazan son nesil şairlerinden biri kabul edilen Bekir Sadak hem kendi şiirlerini hem de hocasının şiirlerini toplamaya çalışmışsa da bunu tamamlayamamıştır. Fettah Efendi şiirlerinde "Hâtîf" mahlasını kullanmış, Bekir Sadak için de "Hümâyî" mahlasını uygun görmüştür. Bir kısım şiirleri bazı dergilerde neşredilmiştir.

Eserleri. Bekir Sadak'ın basılmış eserleri Arapça'dan yaptığı çevirilerden oluşur. 1. *Cihan Sulhu ve İslâm* (İstanbul, ts.). Seyyid Kutub'un *es-Selâmü'l-âlemî ve'l-*

İslâm adlı eserinin tercümesidir. 2. *Tâc Tercemesi Büyük Hadîs Kitabı* (I-V, İstanbul 1968-1976). Şeyh Mansûr Ali Nâsîf'in *et-Tâc el-Câmî' li'l-uşûl fi eḥâdîsi'r-Resûl* adlı kitabının çevirisidir. 3. *Filozofların Tutarsızlığı*. Gazzâlî'nin *Tehâfütü'l-felâsife* adlı eserinin 1980 yılında yaptığı tercümesi olup aynı eserin Hacı Bekir Karlığa tarafından Türkçe'ye çevrilip yayımlanması üzerine (İstanbul 1981) kendi çevirisinin neşredilmesini istememiş, eser ancak vefatından sonra yayımlanmıştır (İstanbul 2002). 4. *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Anlatımı* (İstanbul 1989). Bekir Sadak önsözde, bazı yerlerde daha serbest ifade kullanabilmek için yaptığı çalışmaya "Kur'an tercümesi" veya "Kur'an meâlî" yerine "Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Anlatımı" adını vermeyi tercih ettiğini belirtir. Onun tercümesinin özelliği diğer meâllerin aksine çevirilerde parantezlere yer verilmemesidir. Bunların dışında İslâm Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi'nde Balkanlar'da Türk-İslâm izleri projesi çerçevesinde bir eser hazırladığını kendisi ifade etmişse de eser henüz yayımlanmamıştır. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nde (DİA) bazı maddeleri bulunan Bekir Sadak'ın dergilerde az sayıda makalesi, Saraybosna ve Üsküp'te ilmi sempozyumlara sunduğu tebliğleri mevcuttur. Ayrıca kelâm, fıkıh ve fıkıh usulüyle ilgili olarak Üsküp'te kendi el yazısıyla hazırladığı birkaç defter tutarındaki ders notları özel kitaplığında bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

"Bekir Sadak'ın Hal Tercemesi", Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Bekir Sadak Dosyası; Bekir Sadak, *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Anlatımı*, İstanbul 1989, Önsöz; a.mlf., "Rumeli'de Bir Şair: Fettah Efendi/1 (1911-1963)", *İslâmî Kültür, Sanat ve Edebiyat*, sy. 4, İstanbul 1989, s. 27-29; Muhammed Aruçi, *Kemal Efendi Aruçi-Şiirlerim*, Üsküp 1999, s. 30, 37-38; a.mlf., "İki Dünya Savaşı Arasında Makedonya'da İslami Eğitim Müesseseleri", *Köprü*, IV/14, Üsküp 2006, s. 37-41; IV/15, s. 36-39; a.mlf., "Fettah Efendi", *DİA*, XII, 483-484; "Fettah Rauf ve Onun Grupuna Dahil Balistlerin Yargılanması", *Birlik*, Üsküp 1 Ekim 1947, s. 4; "İslami Edebiyat Çevresinde", *İslâmî Kültür, Sanat ve Edebiyat*, sy. 1, İstanbul 1988, s. 18-20; Ali Nar, "Bekir Sadak Hoca ile Kur'an Meali Üstüne", a.e., II/1 (1989), s. 18-19; "Tarihin Getirdikleri: Biz Oralarda Kalmalydık. Prof. Bekir Sadak ile Konuşma", *el-Hilâl* (nşr. Stareşinstvo na Iarsmska Zaednica vo SRM Skopje), IV/22, Üsküp 1990, s. 15; V/23 (1991), s. 15; V/24, s. 18; V/25, s. 18; V/26, s. 17; Ahmet Ersöz, "Av. Bekir Sadak ile... Biz Oralarda Kalmalydık", *Zaman*, sy. 9266, İstanbul 6 Mayıs 1990; Süleyman Bakı, "Üsküp'ü İstanbul'a Bağlayan Köprü", *Köprü*, III/7, Üsküp 2005, s. 15-17.

MUHAMMED ARUÇI

SADAKA

(الصدقة)

Gönüllü olarak
veya dinî bir vecibeyi
yerine getirmek üzere
ihtiyaç sahiplerine yapılan
maddî yardım.

Sözlükte "(haber) gerçek olmak; doğruluk" gibi anlamlara gelen **sıdk** kökünden türeyen **sadaka** kelimesi (çoğulu sadakât), Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için ihtiyaç sahiplerine yapılan gönüllü veya dinen zorunlu maddî yardımları, bu çerçevede verilen para ve eşyayı ifade eder. Kelime Türkçe'de daha çok dilencilere yapılan küçük para yardımını belirtmek üzere kullanılır. Sadaka vermeye **tasadduk** denilir. İnsanın doğasında bulunan yardımlaşma ve muhtaç olana yardım etme duygusu yanında dinlerin ve ahlâkî öğretilerin teşvikıyla, devlet tarafından zorunlu biçimde tahsil edilen vergilerden ayrı olarak başkalarına maddî destek sağlamak için özveride bulunma uygulamaları değişik şekiller altında gelişerek sosyal yaraların sarılmasına ve toplumsal barışın sağlanmasına önemli katkılar sağlamıştır. Gerek Eski Ahid'de (Levililer, 19/9-10, 23/22, 25/35; Tesniye, 10/18-19, 14/29, 15/9-11; Eyub, 29/12) gerekse İnciller'de (Matta, 6/2-4; 19/21; Markos. 10/21; 12/41-44; Luka, 11/41) yoksullara karşılıksız yardımın özendirildiği ve bu anlamda sadaka kavramının kullanıldığı görülür.

Kur'an-ı Kerîm'de sadaka kelimesi değişik anlamlarda olmak üzere beş yerde tekil (el-Bakara 2/196, 263; en-Nisâ 4/114; et-Tevbe 9/103; el-Mücâdile 58/12), **sekin** yerde çoğul (el-Bakara 2/264, 271, 276; et-Tevbe 9/ 58, 60, 79, 104; el-Mücâdile 58/13) şekliyle geçer. Ayrıca sadaka verenleri öven üç âyette (Yûsuf 12/88; el-Ahzâb 33/35; el-Hadîd 57/18) "mütesaddikîn, mussaddikîn" ve "mütesaddikât, mussaddikât" kullanılmıştır. Hadislerde de sadaka kelimesi yanında sadaka veren ve sadaka verme anlamındaki isim ve fiillerin çeşitli mânalarda ve yaygın biçimde geçtiği görülür (Wensinck, *el-Mu'cem*, "şdk" md.). Kur'an kişinin edindiği malı kendi başarısının ürünü diye görmemesi gerektiğini, bunun gerçek sahibinin Allah olduğunu ve kendisine imtihan amacıyla bir lutuf ve emanet olarak verildiğini hatırlatır (Âl-i İmrân 3/26; el-Enfâl 8/28; en-Nûr 24/33). Birçok âyet ve hadiste zengin müminlerin malında fakirler ve ihtiyaç sahipleri için hak / pay ol-

duğu bildirilir (meselâ bk. el-Meâric 70/24-25; Buhârî, “İlim”, 6; Müslim, “İmân”, 10). Bu telakkî ışığında dinen zorunlu kılınan malî vecibeleri yerine getirme çabası içinde olmak, ayrıca gönüllü olarak hayır yolunda harcama yapmak ideal müslümanın özelliklerinden kabul edilmiştir.

Fakihler âyet ve hadislerdeki kullanımlarını dikkate alarak beş tür sadakadan söz etmişlerdir. 1. İslâm'ın beş şartından ve farz ibadetlerden birini oluşturan sadaka (zekât). Birçok âyet ve hadiste kelime bu anlamıyla geçer. 2. Bedenin zekâtı olmak üzere ramazan ayının sonunda yerine getirilmesi vâcip olan sadaka-i fıtr (fıtre). 3. Kişinin kendi iradesiyle üstlendiği yükümlülük anlamındaki nezir gereğince hayır yolunda yapılması vâcip olan harcama (adak sebebiyle tasadduk). 4. Belirli suç veya hataların telâfisi amacıyla Allah hakkı olarak ifası farz olan fidye ve kefâret kapsamındaki sadakalar. 5. Tatavvu sadakası (gönüllü bağış). İlk dört grupta yer alan sadakalar özel terimleriyle fıkıh eserlerinde ele alınmıştır (bk. ADAK; FİDYE; FİTRE; KEFÂRET; ZEKÂT). İslâmî literatürde mutlak biçimde kullanıldığında sadaka kavramının öncelikle belirli bir vecibe tarzında olmayan gönüllü bağış mânası hatıra gelir. Nâfile ibadet niteliğindeki bu sadakalar genellikle maddî bir değerın ihtiyaç sahibine hibe edilmesi yoluyla gerçekleşir. Bununla birlikte kredi ihtiyacı içinde olan bir kişiye faizsiz borç verme (karz-ı hasen), başkasını bir eşyadan karşılıksız yararlandırma (âriyet) vb. yollarla yapılan iyilikler de bir tür sadaka sayılır. Müslüman toplumlarında sadakanın kurumsal bir hüviyet kazanması yönündeki en önemli gelişme cami, okul, köprü, aşevi, han, hamam gibi sosyal içerikli hizmetler veren hayır tesislerini oluşturup bunlarla ilgili vakıf müessesesinin ortaya çıkmasıdır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in hadisinde yer alan “sadaka-i câriye” (süreklî, kalıcı hayır) kavramının özel bir öneme sahip olduğu görülür (Müslim, “Vaşîyyet”, 14; Tirmizî, “Ahkâm”, 16).

İslâm âlimleri, normal şartlarda tatavvu sadakasının dinî hükmünün müstehap olduğunu, bununla birlikte bazı durumlarda bunun dinî bir vecibe haline gelebileceğini ve yeterli düzeyde tasaddukta bulunulmaması sebebiyle toplumda meydana gelecek olumsuzluklardan bütün imkân sahiplerinin sorumlu olacağını ifade ederler. Öte yandan sadakanın sadece zenginlere düşen bir görev olmayıp muhtaçların da imkânları ölçüsünde kendilerin-

den daha muhtaç kişileri gözetmeye çalışmasının dayanışma duyarlılığını ve iyi bir müslüman olma bilincini canlı tutma açısından önem taşıdığına dikkat çekerler.

Ahlâk ve fıkıh kitaplarında sadakayla ilgili olarak zikredilen başlıca kural ve tavsiyeler şöylece özetlenebilir: Sadaka verecek kişi niyetinde samimi olmalı, yalnız Allah'ın hoşnutluğunu gözetmeli, gösterişten kaçınmalı (el-Bakara 2/264, 272), sadakayı başa kakmamalı, sadaka alanı rencide etmemelidir (el-Bakara 2/262-263). Sadakayı açıktan vermek güzeldir, ancak gizlice vermek daha iyidir (el-Bakara 2/271). Sadaka verirken ihtiyaç sahibi yakınlar, yetimler, yoksullar, yolda kalmışlar, başkalarına el açma durumuna gelmiş olanlar ve özgürlüğüne kavuşmak isteyenler öncelikle görülüp gözetilmelidir (el-Bakara 2/177). Sadaka olarak verilecek mal helâl yoldan kazanılmış olmalı, verilecek kişiye en faydalı olanı seçilmelidir (el-Bakara 2/267). Kötü, çürük, yardım edilen kişinin ihtiyacını gideremeyecek derece bozuk şeylerin sadaka olarak verilmesi Kur'an ve Sünnet'te hoş karşılanmamış, İslâm âlimleri de bu tür şeylerin sadaka olamayacağını belirtmiştir. Sadakadan dönülmemelidir (Buhârî, “Hibe”, 14, 30, “Hıyel”, 14; Müslim, “Hibât”, 5). Ayrıca sadaka veren ve sadaka alanın ehliyet durumları, zengin kimseye sadaka verilip verilmeyeceği, sadaka verilen kişinin vefatı üzerine bunun mirasçılara intikal edip etmeyeceği, sadaka olarak verilen gayri menkullerin gelirlerinin durumu gibi konular fıkıh eserlerinde işlenmiştir. Hz. Peygamber'in kendisinin zekât ve sadaka alması haram olup Âl-i Muhammed sayılan yakın akrabasının zekât alması da haram kabul edilmiştir. Bunların sadaka alması ise bazı âlimlerce câiz görülmüş, bazılarıncı câiz sayılmamıştır (bk. ÂL).

Âyet ve hadisler sadakayı teşvik ettiği gibi bunun insan onurunu kırmayacak biçimde gerçekleştirilmesine de büyük önem vermiş, dilenmeyi insanın saygınlığıyla bağdaşır bulmamıştır (bk. DİLENCİLİK). Türk kültüründe “sadaka taşı” (sadaka çukuru) adıyla bilinen ve Tanzimat dönemine kadar devam etmiş olan yardımlaşma usulü dilenciliğin önlenmesi veya asgari düzeye indirilmesi için alınmış bir tedbir mahiyetindedir. Camilerin herkesin göremeyeceği bir köşesine konulan mermer bir sütunun üstüne bir çukur açılır, isteyenler sadakalarını buraya bırakır ve ihtiyaç sahipleri ihtiyacı olan miktarı alarak sıkıntısını giderirdi.

Öte yandan hadislerde sadaka kavramının Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaya vesile olan her türlü hayırlı söz ve eylemi içine alacak geniş bir kapsamda kullanılmasından, özveri ve yardım duygusu ile yapılabilecek işlerin maddî imkânla sınırlı olmayıp samimiyet ve dürüstlük temelinde dayalı her davranışla sevap elde edilebileceği anlaşılmaktadır. Nitekim kişinin kendi ailesinin nafakasını temin etmesi, misafirlerine ikramda bulunması, eşyle birleşmesi, meyvelerinden başkalarının faydalanacağı ağaç dikmesi, kötülüklerle mücadele edip iyilikleri tavsiye etmesi, din kardeşine selâm vermesi, güzel söz söylemesi, güler yüz göstermesi, özürli kişilere yardım etmesi, cemaatle namaza katılmak için yürümesi, insanlara zarar veren bir nesneyi yoldan kaldırması gibi iyi davranışlar sadaka olarak nitelenmiştir (örnekler için bk. *Müsned*, V, 154, 167, 178; Buhârî, “Mezâlim”, 24, “Cihâd”, 72, 128, “Şulh”, 11, “Edeb”, 34; Tirmizî, “Birr”, 36; Ebû Dâvûd, “Te'avvuc”, 12; ayrıca bk. İNFAK).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “şdk”, md.; *Li-sânü'l-'Arab*, “şdk”, md.; *Müsned*, V, 154, 167, 178; Şâfiî, *Ahkâmü'l-Kur'an* (nşr. Ebû Üsâme İz-zet el-Attârî), Kahire 1371/1952, I, 39, 103-104; a.mlf., *el-Üm* (nşr. Ali Muhammed v.dğr.), Beyrut 1422/2001, II, 318; III, 227; IV, 376; IX, 225-226; Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 92-94; Kâsânî, *Bedâ'î'*, II, 3; VI, 218-222, 616; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V, 649, 684; Elmalılı, *Hak Dini*, II, 713-714, 821-823, 899-904, 907-914, 933, 938-942, 974-976, 1417-1418; Bilmen, *Kamus*², IV, 232-233, 242; M. Rewâs Kal'acı, *el-Mevsû'atü'l-fıkhiyyetü'l-mü'yessere*, Beyrut 1421/2000, I, 602-603; Süheyl Ünver, “Sadaka Taşları”, *Hayat Tarih Mecmuası*, III/11, İstanbul 1967, s. 12-13; Ahmet Coşkun, “Ayetlerin Işığında Fakirlik ve Açlık Problemi”, *Eûlâhiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 7, Kayseri 1990, s. 47-64; M. Hasan Ebû Yahyâ, “Hükümü Def'uş-sadakatü'l-İlzmâmiyye ve't-te'avvuciyye ile'l-eğârîb”, *Mecelletü's-şer'ia ve'd-dirâsâtü'l-İslâmiyye*, XIII/36, Küveyt 1419/1998, s. 291-362; Mustafa Öztürk, “Sadaka Kavramının Kur'an'daki Anlam Çerçevesi -Semantik Bir Tahlil Denemesi-”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 12-13, Samsun 2001, s. 457-486; “Sadaka”, *Mo.F.*, XXVI, 323-343; T. H. Weir - A. Zysow, “Sadaka”, *EP*² (İng.), VIII, 708-716; Mustafa Çağrıncı, “Sadaka”, *İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi* (ed. İbrahim Kâfi Dönmez), İstanbul 2006, IV, 1711-1713.

ALİ DUMAN

SADAKA-i FITR

(bk. FİTRE).